

skupine gospodarstava s obzirom na vrstu proizvodnje i prodaje

ana barbič

biotehniška fakulteta
vtozd za agronomiju,
ljubljana, jugoslavija

Autorica proučava vrste proizvodnje i prodaje na 543 seljačka gospodarstva četiriju ljubljanskih općina. Korištenjem »metode voditelja« identificirala je osam proizvodnih i devet prodajnih tipova gospodarstava. Specijaliziranu proizvodnju razvija 41% gospodarstava, a izrazito tržišno orijentiranih ima svega 28%. Iako nespecijalizirana prodaja vlastitih proizvoda još ne znači netržišnu orijentaciju, ipak izrazitom osobinom takvih individualnih gospodarstava ostaje njihova samoopskrbna usmjerenost. Od agrarno-ekonomskih, socijalno-geografskih i socijalno-psiholoških obilježja gospodarstava, domaćinstava i njihovih članova, utvrđene proizvodne i tržišne skupine gospodarstava najbolje diskriminira visina dohotka od gospodarstva, koja je opet funkcija opsega obradivih površina, statusa zaštićenog gospodarstva, nadmorske visine, vlasnikovog spola i njegove spremnosti da obrađuje dio neobrađenih površina. Osim dohotka, skupine diskriminira i udaljenost gospodarstva od najbliže zadruge i najbližeg grada, tip gospodarstva (čista, mješovita 1, mješovita 2, staračka), obrazovanost kućedomačina, upoznatost s dostignućima poljoprivrednih znanosti te spremnost triju članova jezgre seljačkog domaćinstva (muž, žena, nasljednik/nasljednica) da pod povoljnim uvjetima gospodarjenja napuste zaposlene izvan gospodarstva.

primljeno listopada 1988.

1. tipologija gospodarstava kao pomoć u praktičnom radu

S obzirom da je u Sloveniji više od 80% obradivog zemljišta u privatnom vlasništvu, obiteljskim gospodarstvima pripada važna uloga u proizvodnji hrane. Količina tržišnih viškova s takvih gospodarstava ne ovisi, međutim, samo o obradivim površinama, kvaliteti i položaju zemljišta nego i o mnogim drugim obilježjima gospodarstva, domaćinstva i pojedinih članova obitelji.

U našem je društvu već potpuno jasno da se ni od najboljih proizvodnih, socijalno-geografskih i socijalno-psiholoških uvjeta za poljoprivrednu proizvodnju ne može očekivati intenzivni razvoj individualne poljoprivrede bez društvenog usmjeravanja i društvene pomoći. Društvena pomoć, međutim, bilo da se radi o savjetovanju (razvojnoj službi) ili o kreditima i kompenzacijama, zbog nedovoljnog poznavanja stanja na individualnim gospodarstvima, premalo je planska i selektivna.

Da bi uložena sredstva dala učinke u skladu s godišnjim planom porasta poljoprivredne proizvodnje te sa srednjoročnim i dugoročnim planovima razvoja poljoprivrede, potrebna su promišljena ulaganja utemeljena na poznavanju objektivnih okolnosti i subjektivnih mogućnosti za određenu proizvodnju na obiteljskim gospodarstvima, a to i jest predmet ove analize.

Selektivni pristup usmjeravanju gospodarstava bit će razmjerno jednostavan budu li poljoprivredni stručnjaci na terenu unaprijed znali koji uvjeti moraju biti zadovoljeni da bi gospodarstvo moglo intenzivirati ili nanovo uvesti određenu vrstu proizvodnje. Radi se o tome da je na osnovi znanstvene analize većeg broja uvjeta moguće izdvojiti najvažnije i na konkretnom gospodarstvu utvrditi te uvjete, kako bi stručnjak mogao preporučiti proizvodno usmjerenje.

2. ciljevi analize

Polazeći od rečenoga, u ovoj analizi postavljena su dva cilja:

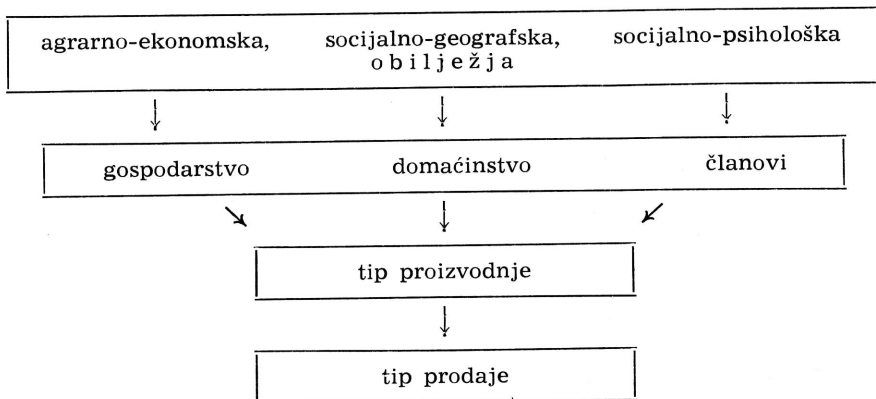
- identificirati (otkriti) skupine (tipove) gospodarstava s obzirom na njihovu cjelovitu proizvodnu i tržišnu usmjerenost, i
- objasniti dobivene skupine izabranim obilježjima gospodarstva, domaćinstva i kućedomaćina/kućedomaćice.

Drugim riječima, analizom otkrivamo ona obilježja gospodarstava i domaćinstava o kojima ovisi što gospodarstvo proizvodi i kakva je njegova usmjerenost. Ona obilježja za koja se pokaže da u najvećoj mjeri objašnjavaju određenu proizvodnu usmjerenost trebat će vrednovati i s aspekta njihove mogućnosti za uključivanje u informacijski sistem u okviru organizacija udruženih poljoprivrednika (OUP) unutar pojedinih društveno-političkih zajednica. Samo takvi podaci, sabrani i ažurirani u okviru odgovarajućeg informacijskog sistema, predstavljaju odgovarajuću podlogu za planiranje seljačke proizvodnje, za planiranje koje neće biti zbroj želja, nego će se temeljiti na uvažavanju realnih, objektivnih i subjektivnih mogućnosti poljoprivredne proizvodnje na obiteljskim gospodarstvima.

3. izvor i vrste podataka

Podaci su uzeti iz ankete »Individualna gospodarstva kao činilac razvoja poljoprivrede i seoskih područja«, provedene 1982. i 1983. na reprezentativnim uzorcima 13 slovenskih općina. U ovom radu se, zbog stručne i financijske zahtjevnosti računske obrade podataka, ograničavamo na rezultate dobivene na 543 gospodarstva (s posjedom od najmanje jednog hektara obradive površine) iz četiriju ljubljanskih općina.

Pored 18 varijabli koje se tiču vrste poljoprivredne proizvodnje, u obzir uzimamo još 21 varijablu koja mjeri agrarno-ekonomska, socijalno-geografska i socijalno-psihološka obilježja gospodarstava i članova seljačkih domaćinstava. U analizi utvrđujemo i koliko one doprinose objašnjenju empirijski utvrđenih proizvodnih i tržišnih tipova gospodarstava po slijedećem modelu:

4. metodologija

Za razvrstavanje gospodarstava u skupine upotrijebili smo »metodu voditelja«, koja je pogodna za analizu većeg broja jedinica. To je iteracijska metoda koja započinje od zadanog broja predstavnika jedinice — »voditelja«, priključuje jedinice najbližim »voditeljima«, traži centroide (težišta) tako dobivenih skupina — nove »voditelje«, opet priključuje jedinice najbližim »voditeljima« itd. Postupak se prekida kad se nova količina »voditelja« ne razlikuje od njihova broja u prethodnom koraku (Ferligoj, 1983: 107).

Iz analize smo od 25 vrsta poljoprivredne proizvodnje i prodaje ispuštali one kojima se bavi vrlo mali broj gospodarstava (industrijsko bilje, volovi, odojci do tri mjeseca), one koje su usko povezane s drugima (janjad-ovce, grožđe-vino), ili služe pretežno reprodukciji (pilići), odnosno domaćoj upotrebi (zečevi). Dvije vrste proizvodnje (konji i ovce) zadržali smo unatoč malom broju gospodarstava koja se njima bave, i to zbog njihove perspektivnosti kako iz stručnog tako i iz agrarno-političkog aspekta. Naime, da bi se potakao uzgoj ovaca i konja, nužno je poznavati karakteristike gospodarstava koja su se za taj uzgoj već odlučila, odnosno utvrditi s kojim ga proizvodnjama kombiniraju.

Razvrstavanje gospodarstava u skupine temelji se na podacima o vrsti i opsegu proizvodnje i prodaje. Zato su neka gospodarstva koja proizvode ili prodaju iste vrste proizvoda, zbog razlika u količini proizvodnje ili prodaje uvrštene u različite skupine, što nesumnjivo pridonosi većoj realnosti identificiranih skupina.

Razlike između jedinica i »voditelja« mjerili smo euklidskom razdaljinom. S obzirom na vrste proizvodnje gospodarstva smo razvrstali u sedam i osam skupina, a s obzirom na vrstu prodaje u osam i devet. Broj tržišnih skupina bio je veći jer su prijašnje analize (faktorska) pokazale veću raznolikost u prodaji nego u vrstama proizvodnje.

U svim slučajevima (sedam i osam skupina s obzirom na proizvodnju te osam i devet s obzirom na prodaju) prepustili smo računskom postupku da s obzirom na broj skupina odredi polumjer oko »voditelja«, unutar kojeg moraju biti sve jedinice pojedine skupine. Budući da ostala ograničenja nismo uvažavali, u zadani broj skupina razvrstali smo sve jedinice (Ferligoj, 1983: 107).

5. skupine gospodarstava na području ljubljanskih općina

5.1. skupine s obzirom na vrste proizvodnje

Pri razvrstavanju gospodarstava u sedam i osam skupina postupak je konvergirao prema rješenju u 13, odnosno u 17 koraka (iteracija). Razvrstavanje u osam skupina daje bolje rezultate: dolazi do smanjivanja najbrojnije (od sedam) skupine, do formiranja novog proizvodnog tipa (uzgoj tovne junadi stare od 18 do 24 mjeseca i proizvodnja povrća), usljed čega se udio proizvodno netipičnih gospodarstava (u obje klasifikacije raspoređenih u po dvije skupine) smanjuje za 4,5% (od 63,2 na 58,7%), kao i do manjih promjena u razvrstavanju pojedinih gospodarstava i karakteristika nekih »voditelja«. U prilog osam skupina govori i činjenica da je pri razvrstavanju u veći broj tipova manja vjerojatnost »nasilja« nad konkretnim gospodarstvima u pokušaju njihova klasificiranja.

U daljnjem prikazu analizirat ćemo osobine »voditelja« u razvrstavanju na osam skupina (tabela 1).*) Vidimo da »voditelji« šest od osam skupina imaju naglašeno izražene osobine, dok je za »voditelje« dviju skupina karakteristična neizrazitost, što možemo definirati kao veliku raznolikost, odnosno atipičnost poljoprivredne proizvodnje.

Vrijednosti varijabli kod »voditelja« pojedinih skupina pokazuju slijedeću sliku:

— Proizvodnju gospodarstava s prvim »voditeljem« karakterizira prije svega tov junadi od 6 do 18 mjeseci te uzgoj teladi, a za njih je još karakteristična proizvodnja žitarica i travne krme te uzgoj prasad. Jednaka se skupina formirala i pri razvrstavanju sa sedam »voditelja« — s jednakim brojem gospodarstava i sličnim stupnjem homogenosti.

— Skupinu s drugim »voditeljem« karakterizira slijedeće: proizvodnja okopavina, uzgoj ovaca i tovne junadi od 18 do 24 mjeseca starosti te proizvodnja sijena, a djelomično i voća. Ova je skupina nešto homogenija od prve ($r=12,96$). Budući da je za tu skupinu karakterističan i uzgoj ovaca, pretpostavljamo da su unutar nje najveće razlike upravo među gospodarstvima koja uzgajaju ovce.

— Četvrti »voditelj« jest predstavnik gospodarstava koja se bave prvenstveno konjogojstvom. Toj skupini pripada 81 gospodarstvo. Izvanredno veliki radijus (532,87) upozorava da su gospodarstva iz te skupine razmještena unutar sveg prostora određenog sa 18 varijabli poljoprivredne proizvodnje.

*) U izvornom tekstu svoga rada autorica navodi i rezultate grupiranja u sedam kategorija, što je ovdje — zbog nužnog skraćivanja — ispušteno. U skladu s tim izvršeni su i drugi redaktorski zahvati (prim. red.).

Tabela 1

Razvrstavanje seljačkih gospodarstava četiriju ljubljanskih općina u osam proizvodnih skupina

	Skupina							
	1	2	3	4	5	6	7	8
krave	0,79	0,31	-0,02	-0,13	2,76	0,77	0,20	-0,63
teľad	1,74	0,06	-0,04	-0,19	1,91	0,84	0,09	-0,64
rasplodne junice	0,14	0,13	0,28	-0,12	2,19	0,60	-0,08	-0,57
fovna junad (6—18)	2,27	0,46	-0,03	-0,25	0,65	0,14	0,11	-0,40
fovna junad (18—24)	0,04	1,67	0,00	-0,27	0,83	1,46	-0,08	-0,39
bikovi	0,58	-0,17	0,04	-0,00	-0,17	-0,12	0,02	-0,08
konji	0,76	-0,32	-0,44	1,42	-0,15	-0,29	0,27	-0,40
prasad	1,26	0,41	-0,03	0,08	-0,10	0,15	0,02	-0,34
ovce	-0,03	2,99	-0,08	-0,07	-0,00	-0,00	-0,00	-0,05
perad	0,12	0,50	-0,15	-0,12	-0,09	0,12	2,44	-0,36
jaja	0,11	0,74	-0,04	-0,09	0,14	0,30	2,11	-0,47
mlijeko	0,57	0,25	0,02	-0,20	2,31	0,90	0,23	-0,57
krma, sijeno	1,28	1,06	0,20	-0,10	1,78	0,47	0,07	-0,74
žitarice	1,34	-0,09	0,09	-0,27	0,40	0,09	0,52	-0,35
povrće	-0,01	-0,14	-0,08	-0,16	0,18	1,51	-0,15	-0,17
okopavine	0,15	4,94	0,03	-0,17	0,04	0,24	-0,07	-0,33
voće	-0,12	0,88	0,40	-0,13	0,26	-0,24	0,05	-0,25
grožđe	-0,04	-0,04	-0,04	0,24	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04
Postotak	6,3	2,2	24,3	24,9	4,4	7,0	6,4	34,4
(N)	(34)	(12)	(132)	(81)	(24)	(38)	(35)	(187)
Radius	18,90	12,96	21,18	532,87	59,35	14,28	9,71	7,44

 $r_{\max} = 532,87$; $P = 6.620,2$ sociologija sela **27** (105/106) 173—193 (1989) **177** članci

— Osobine petog »voditelja« jesu uzgoj krava i proizvodnja mlijeka, uzgoj rasplodnih junica i teladi te proizvodnja krme. Postoji i vjerojatnost uzgoja tovne junadi. Dvije su od nabrojanih osobina (proizvodnja sijena i uzgoj teladi) u kombinaciji s uzgojem tovne junadi od šest do 18 mjeseci, karakteristične i za »voditelja« prve skupine. Očito se radi o dva, po kombinaciji osobina različita »voditelja« stočarske proizvodnje, koji se gotovo identično pojavljuju i u razvrstavanju na sedam skupina.

— I sedmi »voditelj« ima u oba razvrstavanja jednake osobine: uzgoj peradi i proizvodnju jaja.

— Osim pet nabrojanih »voditelja«, pri razvrstavanju na osam skupina pojavio se još jedan. Radi se o povezivanju proizvodnje povrća i uzgoju tovne junadi od 18 do 24 mjeseca. Ova skupina broji 38 gospodarstava i, sudeći po radijusu (14,28), također je donekle homogena.

— Pri razvrstavanju u osam skupina pojavila su se još dva »voditelja«, koji nemaju izrazitih karakteristika, a razlikuju se po slijedećem: a) Za trećega karakteristično je da ga ne odlikuje ni jedna posebna proizvodnja, a i ona koja postoji vrlo je skromna. Možemo samo reći da na tim gospodarstvima možda raste poneka voćka i da konja gotovo uopće nema. Skupinu čine 132 gospodarstva i donekle je homogena ($r=21,18$).

b) Nasuprot tome, osmog »voditelja« možemo označiti kao proizvodno neaktivnog. Za njega i njegovu skupinu najkarakterističnije je da ne proizvodi krmu, ne uzgaja krave, telad ni rasplodne junice, ne proizvodi mlijeko, ne uzgaja tovljenike, ne proizvodi okopavine ni žitarice i ne uzgaja prasad. Ova je skupina najbrojnija — 187 gospodarstava — i unatoč tome u cjelini najhomogenija ($r=7,44$).

Iz prikaza proizvodnih karakteristika osam skupina gospodarstava (a slično govori i razvrstavanje u sedam skupina) možemo zaključiti:

Prvo, većina gospodarstava (58,7%) svrstava se u skupine kojih »voditelji« nemaju izrazite osobine, nego je za njih karakteristično da ili nemaju praktički nikakvu proizvodnju, ili ih odlikuje velika raznolikost proizvodnje — od svega po malo, i to vjerojatno ne za tržište nego za vlastite potrebe.

Drugo, za »voditelje« oko kojih se nižu proizvodno specijalizirana gospodarstva na jednoj su strani karakteristične kombinacije stočarstva s dopunskom biljnom proizvodnjom, a na drugoj biljna proizvodnja u kombinaciji s određenim vrstama stočarstva. U prvu skupinu pripada kombinacija mliječne proizvodnje (krave, rasplodne junice, telad) s proizvodnjom sijena, te kombinacija tova junadi od šest do 18 mjeseci i teladi do šest mjeseci te tov prasadi, s proizvodnjom žitarica i krme. Dok za ta dva proizvodna tipa vrijedi da se stočarska i biljna proizvodnja dopunjuju, to se ne može reći za treći tip kojega obilježava kombinacija stočne i biljne proizvodnje, naime uzgoj tovne junadi od 18 do 24 mjeseca povezan s proizvodnjom povrća. Takvo proizvodno usmjerenje gospodarstava vjerojatno uvjetuju drugi, ne samo proizvodni činioci.

O potpuno specijaliziranoj proizvodnji možemo govoriti samo u slučaju konjogojstva, koje se ne veže ni s jednom od 17 drugih vrsta proizvodnje, te u slučaju peradarstva i proizvodnje jaja.

5.1.1. obilježja gospodarstava, domaćinstava i pojedinih članova koja najbolje diferenciraju proizvodne tipove gospodarstava

Pretpostavku da između skupina gospodarstava s obzirom na proizvodnu usmjerenost postoje statistički značajne razlike u agrarno-ekonomskim, socijalno-geografskim i socijalno-psihološkim obilježjima, provjerili smo metodom diskriminacijske analize (Nie, N. i dr. 1975: 434—467). Maksimalni broj mogućih diskriminacijskih funkcija jednak je broju uključenih varijabli, ili za jedan manje od broja skupina, ako je skupina manje nego varijabli. Diskriminacijska analiza utvrđuje jednu ili više takvih linearnih kombinacija varijabli koje maksimalno diferenciraju prethodno utvrđene skupine gospodarstava. Linearna kombinacija varijabli definirana je izrazom:

$$D_i = d_{i1}Z_1 + d_{i2}Z_2 + \dots + d_{ip}Z_p,$$

gdje je D_i i-ta diskriminacijska funkcija, d_{ij} ponderi i z_j standardizirane vrijednosti p varijabli uključenih u analizu (opis metode diskriminacijske analize preuzet je po Splichalu, 1984).

U našem slučaju od sedam diskriminacijskih funkcija značajne su samo prve dvije, koje zajedno objašnjavaju 88,22% prostora definiranog 21 varijablom (tj. 21 obilježjem gospodarstva, domaćinstva i pojedinih članova). Pri tome prva diskriminacijska funkcija (DF) sama objašnjava 82,66% te varijance, iako je i značajnost druge (koja objašnjava 5,57% varijance) veća od 0,04. Obje DF (jedna na drugu su pravokutne, dakle međusobno nezavisne) relativno dobro diferenciraju osam proizvodnih skupina gospodarstava: kanonički koeficijent korelacije prve funkcije jest 0,76, a druge 0,29. Detaljnije o tome govori tabela 2.

Tabela 2

Vrijednosti varijabli za prve dvije diskriminacijske funkcije

Varijable	DF ₁	DF ₂
nadmorska visina	0,01	-0,54
udaljenost gospodarstva od grada	-0,00	0,30
udaljenost gospodarstva od sjedišta poljoprivredne zadruge	-0,06	-0,08
nasljedstvo	0,17	-0,20
utjecaj udruženog poljoprivrednika na agrarnu politiku	-0,01	0,14
upoznatost sa znanstvenim dostignućima	-0,02	-0,13
spremnost na obradu dijela neobrađene zemlje	0,05	0,31
zaštićeno gospodarstvo	0,03	0,02
opseg obrađivih površina	0,36	-0,24
broj članova domaćinstva	0,09	0,06
starost kućedomaćina	-0,00	-0,52
spol kućedomaćina	-0,05	0,18
obrazovanost muža/kućedomaćina	-0,06	-0,08
obrazovanost žene/kućedomaćice	-0,11	0,13
obrazovanost nasljednika/nasljednice	-0,00	0,49
spremnost muža da napusti zaposlenje	-0,00	-0,11
spremnost žene da napusti zaposlenje	-0,06	0,26
spremnost nasljednika da napusti zaposlenje	-0,14	-0,25
dohodak od gospodarstva	0,81	0,10
generacijska struktura domaćinstva	-0,07	0,58
tip gospodarstva	0,09	-0,02
Postotak objašnjene varijance	82,66	5,57
Radius	0,76	0,29

Vidimo da je prva DF gotovo isključivo određena dohotkom od gospodarstva. Ponder u toj funkciji jest 0,81, što je više nego dvostruka vrijednost pondera varijable koja mjeri opseg obradivih površina (0,36). U oba slučaja radi se o obilježjima koja smo definirali kao agrarno-ekonomska.

Socijalno-geografske i socijalno-psihološke osobine gospodarstava, kako je vidljivo iz tablice, definiraju drugu DF, ali je njihova vrijednost (»moć«) da objasni pripadnost gospodarstva određenom proizvodnom tipu znatno manja od agrarno-ekonomskih obilježja. Ipak je za usmjerenje gospodarstava u određenu proizvodnju važna spoznaja da je ona ovisna o nadmorskoj visini (standardni diskriminacijski koeficijent iznosi $-0,54$) i udaljenosti gospodarstva od grada (0,30), kao i o nizu demografskih obilježja članova domaćinstva, izraženih u generacijskoj strukturi (0,58), starosti vlasnika ($-0,52$) i obrazovanosti nasljednika (0,49), a također i o nekim sasvim psihološkim obilježjima, kao što je npr. spremnost na obradu dijela zapuštene zemlje u svojoj mjesnoj zajednici (0,31).

Bez statistički značajnog doprinosa objašnjavanju razlika između osam proizvodnih tipova gospodarstva jesu i takva obilježja kojima se u oblikovanju agrarne politike obično pripisivala značajna uloga. To su npr. zaštićenost gospodarstva, blizina sjedišta poljoprivredne zadruge ili broj članova domaćinstva, za koji se pretpostavlja da je usko povezan s brojem radne snage na gospodarstvu, zatim obrazovanost vlasnika i spremnost članova domaćinstva da pod povoljnim uvjetima za poljoprivrednu proizvodnju napuste zaposlenje izvan gospodarstva. Ni ocjena vlastite upoznatosti s dostignućima poljoprivredne znanosti, kao ni ocjena utjecaja udruženih poljoprivrednika na agrarnu politiku u općini ne utječe na proizvodno usmjerenje gospodarstva.

Teško je na osnovi samo jednog istraživanja ocijeniti svu težinu prikazanih rezultata, ali oni ipak nesumnjivo upućuju na nužnost promjena u razmišljanju o tome u kojem smjeru treba da idu društvena nastojanja za povećanje poljoprivredne proizvodnje i za veću proizvodnu specijalizaciju individualnih gospodarstava. Najpesimističniji jest podatak da je trećina (34,4%) gospodarstava u skupini proizvodno neaktivnih, a četvrtina (24,3%) u skupini onih s malom i nespecijaliziranom proizvodnjom.

5.2. skupine gospodarstava s obzirom na to koje poljoprivredne proizvode prodaju

Kao što je prije rečeno, anketirana su gospodarstva u toku obrade rezultata razvrstana u osam i u devet skupina s obzirom na tržišnost. Obrada je pokazala da bolje rezultate daje devet skupina, pa će u nastavku (tabela 3) biti prikazani samo ti rezultati. Raspodjela u devet skupina pokazuje, što je vidljivo i iz tabele, da se, s jedne strane, radi o izrazito tržišnim proizvođačima, a s druge, o gospodarstvima koja zapuštaju poljoprivrednu proizvodnju, ali ipak uzgajaju stoku za prodaju, te o samoopskrbno usmjerenim gospodarstvima.

Osobine »voditelja« šest tržišno usmjerenih skupina s obzirom na vrijednosti varijabli tržišne proizvodnje pokazuju slijedeće karakteristike:

Tabela 3

Razvrstavanje poljoprivrednih proizvoda u devet skupina s obzirom na njihovu prodaju

	Skupine								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
krave	0,52	0,55	0,09	-0,56	0,51	1,59	-0,56	0,93	-0,30
telad	-0,52	-0,52	-0,17	-0,10	-0,09	3,07	-0,52	0,02	0,30
rasplodne junice	0,13	0,42	-0,24	-0,27	2,98	-0,11	-0,27	-0,27	-0,03
tovna junad (6—18)	0,55	0,58	-0,29	0,02	-0,07	0,87	0,15	-0,06	0,21
tovna junad (18—24)	2,23	0,22	1,87	-0,38	-0,09	0,03	-0,43	-0,24	-0,42
bikovi	-0,13	-0,13	-0,06	-0,06	-0,11	1,24	-0,13	0,09	-0,13
konji	-0,12	1,46	0,12	-0,04	0,01	0,61	-0,12	-0,12	-0,12
prasad	-0,04	7,29	-0,07	-0,11	-0,09	-0,10	0,14	-0,07	0,03
ovce	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,06	-0,05	0,23	-0,06
perad	-0,09	-0,09	-0,04	-0,05	-0,08	-0,09	15,18	-0,06	-0,09
jaja	0,01	0,00	0,03	-0,14	-0,16	1,13	3,08	0,15	0,37
mlijeko	0,54	0,00	0,24	-0,33	0,24	2,98	-0,54	0,24	-0,42
sijeno	-0,16	-0,16	-0,13	-0,12	-0,06	-0,16	0,01	-0,15	6,61
žitarice	0,38	-0,16	-0,09	-0,12	-0,06	3,25	-0,16	-0,11	0,42
povrće	-0,17	2,00	0,12	-0,13	-0,14	1,78	0,04	-0,03	-0,09
okopavine	7,90	0,24	0,07	-0,14	-0,09	0,52	-0,27	-0,13	0,03
voće	-0,05	-0,05	-0,05	-0,03	0,06	-0,05	-0,05	-0,05	-0,05
grožđe	-0,04	-0,04	-0,04	0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04
Postotak	1,1	1,3	12,5	51,7	7,6	2,8	0,6	20,6	1,8
(N)	(6)	(7)	(68)	(281)	(41)	(15)	(3)	(112)	(10)
Radius	4,82	11,06	11,29	1070,63	8,26	33,59	6,00	27,64	7,89

 $r_{\max} = 1070,63$; $P_c = 6447,0$; (19 iteracija)

sociologija sela 27 (105/106) 173—193 (1989) 181 članci

— Za »voditelja« prve skupine karakteristična je prodaja okopavina i tovljenika starih od 18 do 24 mjeseca. Ta izrazita i homogena ($r=4,82$) tržišna skupina vrlo je mala, obuhvaća svega šest gospodarstava ili 1,1%.

— »Voditelja« druge skupine opisuje prvenstveno prodaja prasadi, a u nešto manjem ali ipak izrazitom opsegu i prodaja povrća i konja. Ta skupina ima slične karakteristike kao i prva: mala je i dosta homogena.

— »Voditelja« treće skupine određuje prodaja tovljenika (13—24 mjeseca), ali bez kombinacije s prodajom okopavina, kako je to u prvoj skupini. Članovi te skupine, koja broji 68 gospodarstava ili 12,5% praktički ne prodaju ništa drugo i pokazuju izrazitu homogenost ($r=11,29$).

— Za »voditelja« pete skupine karakterističan je tržišni uzgoj rasplodnih junica. I ta je skupina relativno mala i homogena.

— Najviše proizvoda u prodaji kombinira »voditelj« šeste skupine. Za njega je prije svega karakteristična prodaja žitarica, teladi i mlijeka, vjerojatno i krava, bikova, zeleni, jaja i tovne junadi (6—18). Budući je kombinacija prodaje šest proizvoda rijetka, niti ta skupina nije velika (15 gospodarstava), a i manje je homogena ($r=33,59$) od skupina koje karakterizira manji broj tržišnih proizvoda. Budući da se analizirani podaci tiču prodaje u prethodnoj godini, vjerojatno je bar dio gospodarstava slučajno kombiniralo prodaju razmjerno velikog broja različitih proizvoda.

— »Voditelja« najmanje, sedme, skupine (samo tri gospodarstva ili 0,6%) obilježava prodaja jaja i odrasle peradi. Očito se radi o obiteljskim peradarskim farmama sa sasvim specijaliziranom proizvodnjom.

— »Voditelj« najveće, četvrte, skupine, koja broji čak 281 gospodarstvo ili 51,7%, nije tržišno usmjeren. Za njega i njegovu skupinu prodaja je prije iznimka nego pravilo. Radi se dakle o izrazito samoopkrbno usmjerenim gospodarstvima, odnosno o gospodarstvima koja stječu dohodak iz drugih djelatnosti. Naravno da je ta skupina, već zbog svoje veličine, veoma heterogena. Gospodarstva koja joj pripadaju povezana su unutar kruga radiusom 1070,63.

Za analizu ostaju još dvije skupine koje, sudeći po proizvodima što ih gospodarstva prodaju, karakterizira zapuštanje poljoprivredne proizvodnje. Radi se o skupinama oko »voditelja« 8 i 9.

— Za »voditelja« osme skupine karakteristična je prodaja krava — osnove stočarstva. Iako u vrijeme za koje smo skupljali podatke (1982) nije bilo takve krize u stočarstvu kakvoj smo svjedoci početkom 1987, ipak veličina te skupine gospodarstava (112 ili 20,6%) znači intenzivno opadanje broja gospodarstava koja uzgajaju krave, a time vjerojatno i opadanje ukupne proizvodnje mlijeka na području četiriju ljubljanskih općina. No, možda se proizvodnja mlijeka po gospodarstvu odnosno po kravi i povećava, a smanjuje se samo broj gospodarstava koja drže jednu ili dvije krave i ne prodaju mlijeko. Takav bi trend za proizvodnju mlijeka mogao biti i pozitivan ako bi se povećao broj krava na gospodarstvima koja prodaju mlijeko, po znanom pravilu da su najskuplji najmanji uzgajivači. Naravno da je moguće i drukčije objašnjenje — da su gospodarstva iz te skupine u jednogodišnjem razdoblju prodala kravu ili dvije. Po tom drugom tumačenju ne radi se o tome da je zapušten uzgoj krava nego o prodaji starijih i njihovoj zamjeni

mlađima, u pravilu uzgojenim u vlastitoj staji. Budući da su se u toj skupini vjerojatno našla i gospodarstva koja prodaju krave zbog napuštanja proizvodnje mlijeka, kao i ona koja starije krave zamjenjuju mlađima, trebalo bi tu skupinu gospodarstava pobliže proučiti.

— Devetoj skupini pripadaju gospodarstva sakupljena oko »voditelja« kojega je znak raspoznavanja prodaja travne krme. Skupina je mala: broji 10 gospodarstava (1,8%) i homogena je ($r=7,89$). Radi se vrlo vjerojatno o staračkim gospodarstvima koja se više ne bave poljoprivrednom proizvodnjom nego oranice daju u zakup a travu prodaju, najvjerojatnije nepokošenu.

Iz prikaza utvrđenih skupina gospodarstava s obzirom na vrstu prodaje možemo zaključiti da polovicu (51,9%) gospodarstava na području ljubljanskih općina nije moguće definirati kao robne proizvođače. Takvu stanju, osim malih gospodarstava nesumnjivo pridonosi blizina grada, koja je još donedavno nudila dobre mogućnosti zapošljavanja, a i mogućnosti za školovanje mladih ljudi, koji se nakon završene škole nisu htjeli vratiti na gospodarstvo, ili bar ne živjeti od poljoprivrede.

Četvrtina gospodarstava na tom području izraziti su, možemo reći, specijalizirani robni proizvođači okopavina, mlijeka i mesa, a također i povrća i žitarica. Preostala četvrtina (22,5%) gospodarstava na putu je da zapusti poljoprivredu ili su već napustili aktivnu proizvodnju, iako njihovi vlasnici još uvijek žive na gospodarstvima. Možda bi se dio tih gospodarstava još mogao revitalizirati odgovarajućim mjerama agrarne politike, prije nego što ona sasvim napuste proizvodnju. Jer kad gospodarstvo jednom propadne, posebno u slučaju diobe zemlje među nasljednike, izgubljeno je zauvijek i nastalu društvenu štetu nije moguće popraviti.

5.2.1. obilježja gospodarstava, domaćinstava i njihovih članova, koja najbolje diferenciraju tržišne skupine gospodarstava

Kao i kod proizvodnih skupina gospodarstava, tako su se i u slučaju tržišnih skupina oblikovale dvije značajne diskriminacijske funkcije (tabela 4). Prva objašnjava 71,74%, a druga 8,51% ukupne varijance proučavanog skupa varijabli tržišnosti, koje mjere vrstu i količinu prodanih proizvoda u jednogodišnjem razdoblju. Budući su funkcije jedna na drugu pravokutne — međusobno nezavisne, relativno jasno razlikuju devet tržišnih skupina gospodarstava. Kanonički koeficijent korelacije prve DF jest 0,65, a druge 0,28.

Kako pokazuje tabela, prva DF isključivo je takoreći determinirana visinom dohotka od prodaje poljoprivrednih proizvoda.

Druga DF, iako za vrstu tržišne (ne)usmjerenosti manje značajna od prve, determinirana je, kako vidimo u tabeli, prije svega socijalno-psihološkim obilježjima seljačkog domaćinstva, među kojima se ističe spremnost zaposlenih članova da pod povoljnim uvjetima za poljoprivredu napuste zaposlenje. Negativni predznak varijable koja mjeri spremnost žene ($-0,53$) naprosto odražava činjenicu da su se seljačke žene zapošljavale nakon svojih muževa, kad gospodarstvo nije moglo izdržavati niti jednog člana obitelji. Zato ni spremnost žene s takva gospodarstva da napusti zaposlenje ne bi imala pozitivnog učinka na tržišnu usmjerenost gospodarstva. Ovu DF negativno određuje ($-0,41$) i kategorija gospodarstva s obzirom na starost i zaposlenost članova

Tabela 4

Vrijednosti varijabli za prve dvije diskriminacije funkcije

Varijable	DF ₁	DF ₂
nadmorska visina	-0,00	-0,07
udaljenost gospodarstva od grada	-0,04	0,25
udaljenost od sjedišta poljoprivredne zadruge	-0,04	-0,50
nasljedstvo	0,08	-0,14
utjecaj udruženog poljoprivrednika na agrarnu politiku	0,03	0,08
upoznatost sa znanstvenim dostignućima	0,15	0,33
spremnost na obradu dijela neobrađenih površina	-0,07	0,25
zaštićeno gospodarstvo	-0,04	0,12
površina obradivog zemljišta	0,06	-0,13
broj članova domaćinstva	0,11	-0,19
starost kućedomaćina	-0,04	-0,08
spol kućedomaćina	-0,06	0,00
obrazovanost muža/kućedomaćina	-0,11	-0,05
obrazovanost žene/kućedomaćice	-0,05	0,42
obrazovanost nasljednika/nasljednice	-0,05	-0,24
spremnost muža da napusti zaposlenje	0,13	0,36
spremnost žene da napusti zaposlenje	-0,02	-0,53
spremnost nasljednika da napusti zaposlenje	-0,06	0,64
dohodak od gospodarstva	0,99	0,03
generacijska struktura domaćinstva	0,03	-0,11
tip gospodarstva	-0,11	-0,41
Postotak objašnjene varijance	71,74	8,51
Radius	0,65	0,28

jezgre obitelji (staračko, mješovito 2, mješovito 1, čisto poljoprivredno). Upoznatost kućedomaćina s dostignućima poljoprivrednih znanosti također značajno određuje ovu DF (0,33). Nabrojenim socijalno-psihološkim varijablama treba dodati još dvije, koje mjere udaljenost gospodarstva od centralnih funkcija (sjedišta zadruge -0,50 i najbližeg grada 0,25). Naime, tržišnu usmjerenost određuje kako blizina zadruge, tako i udaljenost od grada.

Usporedba varijabli koje određuju po dvije DF koje najbolje diferenciraju proizvodne i tržišne tipove gospodarstava, pokazuje slijedeće sličnosti i razlike:

Prvo, u oba slučaja prva DF određena je varijablom koja odražava dohodak od gospodarstva. Njena je težina u razlikovanju tržišnih tipova veća nego kod proizvodnih.

Drugo, u određivanju druge DF statistički značajnima pokazale su se različite varijable kad je riječ o proizvodnim, odnosno tržišnim tipovima, i to:

— Drugu DF koja razlikuje proizvodne skupine određuju slijedeće varijable: starosna struktura domaćinstva, nadmorska visina gospodarstva, starost kućedomaćina i njegova spremnost da obrađuje dio neobrađenih površina te obrazovanost nasljednika. S druge strane, drugu DF koja razlikuje tržišne tipove određuju varijable koje mjere

spremnost muža i žene da napuste zaposlenje i da se bave samo poljoprivredom: tip gospodarstva određen zaposlenošću članova jezgre obitelji, obrazovanost žene, upoznatost s dostignućima poljoprivrednih znanosti te udaljenost gospodarstva od sjedišta zadruge.

— U oba slučaja drugu DF značajno određuju samo dvije varijable: spremnost nasljednika da napusti zaposlenje i udaljenost od najbližeg grada.

Zaključujemo da osim dohotka od gospodarstva, koji određuje kako proizvodni tako i tržišni tip (veza između proizvodnje i prodaje razumljiva je sama po sebi), proizvodnu usmjerenost određuju druga obilježja gospodarstava od onih koja određuju tržišnu usmjerenost. Razloga za to treba tražiti dijelom u velikom udjelu neizrazito proizvodno usmjerenih gospodarstava, kao i gospodarstava koja ne prodaju svoje proizvode — u oba slučaja radi se očito o samoopskrbnim gospodarstvima. Ipak, dio utvrđenih razlika valja pripisati nedovoljno jasnoj i nedosljednoj agrarnoj politici te nestabilnom tržištu poljoprivrednih proizvoda. Budući da tržište nije stabilno, velik broj gospodarstava ostaje samoopskrbno usmjerenih, a druga kombiniraju različite proizvodnje — jedne zapuštaju a druge uvode, nadajući se da će njihova prodajna cijena opravdati proizvodnju.

5.3. dohodak od poljoprivrede povezan s drugim obilježjima gospodarstva i domaćinstva

U traženju obilježja po kojima se razlikuju proizvodne i tržišne skupine gospodarstava, odlučujuća uloga pripala je dohotku, dok su sva druga obilježja drugorazredne važnosti. Budući da je dohodak od gospodarstva funkcija mnogih činitelja, pogledat ćemo koja ga obilježja gospodarstava i domaćinstava objašnjavaju. U tu svrhu provedena je multipla regresijska analiza, u kojoj je dohodak bio zavisna varijabla, a 18 drugih osobina gospodarstva i domaćinstva za koja možemo pretpostaviti da su povezane dohotkom, odnosno o kojima on ovisi, bile su nezavisne varijable.

Metoda multiple regresijske analize postepeno izdvaja nezavisne varijable s obzirom na njihovu »moć«, tj. doprinos u objašnjavanju zavisne varijable. Informaciju o cjelokupnoj varijanci zavisne varijable, objašnjenu izabranom nezavisnom u prvom koraku, dopunjujemo sve dotle novim nezavisnim varijablama uključenim u analizu, dok linearna kombinacija svih uvaženih varijabli statistički značajno doprinosi objašnjenju varijance zavisne varijable. Budući da radimo s velikim uzorkom ($N=543$), u objašnjavanju dohotka od gospodarstva uvažavamo samo one varijable doprinos kojih je u objašnjenju varijance statistički značajan na razini većoj od 0,01 (tj. ako je P manji od 0,01). Statistička značajnost određena je koeficijentom beta, koji pokazuje za koliko se povećava vrijednost zavisne varijable (dohodak) ako se zadnja uključena nezavisna varijabla poveća za jednu standardnu devijaciju pri konstantnoj vrijednosti svih drugih nezavisnih varijabli uključenih u regresijsku analizu.

Analiza povezanosti dohotka od gospodarstva s nekim karakteristikama domaćinstva i njegovih članova (tabela 5) pokazala je da je u dohotku značajno izražen utjecaj površina obradivog zemljišta, nadmorske visine posjeda, zaštićenosti gospodarstva, broja članova domaćinstva, spola vlasnika, te njegova spremnost da obradi više poljopri-

Tabela 5

Multipla regresija dohotka od gospodarstva i nekih obilježja
domaćinstava i njihovih članova — u šest koraka

Varijabla	B	BETA	značajnost
površina obradivog zemljišta	0,22	0,29	0,0000
nadmorska visina gospodarstva	—0,63	—0,32	0,0000
zaštićeno gospodarstvo	0,65	0,21	0,0000
broj članova domaćinstva	0,13	0,17	0,0000
spremnost na obrađivanje većih površina	0,28	0,12	0,0010
spol kućedomaćina	—0,34	—0,11	0,0030

% objašnjene varijance (R^2) = 37,42

vrednog zemljišta. Doprinos svih ostalih varijabli kojima se bavimo u ovom radu manje je značajan, ili statistički beznačajan. A iz tabele 6 očito je da samo varijabla površine obradivog zemljišta ima toliku snagu u objašnjavanju proizvodnog i tržišnog ponašanja anketiranih gospodarstava, da je u traženju linearne kombinacije nezavisnih varijabli koje će najbolje diferencirati proizvodne i tržišne skupine, sačuvala vlastiti doprinos. Utjecaj svih drugih uključenih nezavisnih varijabli ostao je skriven iza dohotka od gospodarstva. Bez podataka obavljene regresijske analize pogrešno bismo zaključili da pripadnost gospodarstva određenom tipu proizvodnje i prodaje nije ovisna o spomenutim obilježjima gospodarstva i članova seljačkog domaćinstva.

5.4. karakteristike proizvodno nespecijaliziranih i netržišnih skupina gospodarstava

Budući da je poljoprivredna proizvodnja prvi uvjet tržišnosti gospodarstva, posebno ćemo pogledati agrarno-ekonomska, socijalno-geografska i socijalno-psihološka obilježja 3 i 8 proizvodne skupine, koja nemaju jasnu proizvodnu usmjerenost, a istovremeno su brojne i homogene. Skupina 3 — za njena »voditelja« nije tipična ni jedna posebna proizvodnja nego od svega pomalo — broji 132 gospodarstva ili 24,3% i donekle je homogena. Skupina 8, koju smo označili kao proizvodno neaktivnu, uključuje 187 ili 34,4% gospodarstava i veoma je homogena.

Bar na prvi pogled čini se da obje skupine predstavljaju najveću rezervu za proširenje poljoprivredne proizvodnje. Osobine po kojima se skupina 3 izrazito razlikuje od ostalih (u većem broju od prosjeka anketiranih gospodarstava ima osiguranog nasljednika, ima nešto natprosječan dohodak od gospodarstva, više je od prosjeka udaljena od sjedišta poljoprivredne zadruge, a i nadmorska joj je visina veća od prosjeka) govore da se radi o brdskim gospodarstvima koja su poljoprivredno aktivna, iako nedovoljno specijalizirana. Ta gospodarstva zaista predstavljaju dobar potencijal za proširenje proizvodnje. Vjerojatno bi ih trebalo usmjeriti na jednu ili nekoliko specijaliziranih proizvodnji i tako osigurati više prinose. Problemi brdskih gospodarstava, kojima naše društvo u zadnjem desetljeću posvećuje više pažnje, još nisu riješeni i trebat će im i u buduće posvetiti odgovarajuću pažnju — ali ne samo u obliku financijske pomoći, nego prvenstveno u

stručnom usmjeravanju brdske paljoprivrede, koje će se temeljiti na znanstvenim spoznajama.

Gospodarstva iz osme proizvodne skupine imaju mnogo lošije mogućnosti za razvoj nego ona iz treće. Tu, najveću, skupinu gospodarstava, koja je unatoč brojnosti veoma homogena, obilježavaju slijedeće karakteristike: izrazito manje površine obradivog zemljišta od prosjeka, manji broj članova domaćinstva (vjerojatno uglavnom ostarjelih), veća udaljenost od zadruga, manje izvjesno nasljedstvo te niža obrazovanost kućedomaćina i nasljednika. S nabrojenim karakteristikama povezan je podatak da u toj skupini više od prosjeka ima staračkih domaćinstava i »mješovitih 2« (svi su članovi obiteljske jezgre zaposleni), te činjenica da je dohodak od gospodarstva u toj skupini gotovo za polovicu manji od prosjeka i gotovo tripud manji nego u skupini s najvišim dohotkom. Radi se dakle o propadajućim gospodarstvima koja nisu dovoljno privlačna za mlade da bi ih oni preuzeli i živjeli od rada na njima. To bi, naime, bilo u svakom slučaju teško, jer ta gospodarstva imaju manje obradive zemlje od prosjeka u ljubljanskim općinama.

Dvije najveće skupine koje su se izdvojile pri razvrstavanju po tržišnosti, jesu skupina 4 (281 gospodarstvo ili 51,7% gospodarstava s izvanredno velikim radijusom) koje smo nazvali nerobnim gospodarstvima, i skupina 8 — gospodarstva koja prodaju uglavnom krave (112 ili 20,6% razmjerno homogenih gospodarstava). Zbog njihove brojnosti i nehomogenosti pretpostavljamo da bi bar dio gospodarstava iz tih skupina bilo moguće privesti robnoj proizvodnji.

Pregled osobina gospodarstava iz skupine 4 ne budi osobit optimizam, jer je za njih karakteristična veća nadmorska visina, lošije uređeno nasljeđivanje, manje obradive površine, manje članova domaćinstva, niža obrazovanost članova porodične jezgre (osobito muža i žene) te za polovicu manji dohodak od gospodarstva nego je u prosjeku. Da bi ta skupina postala tržišnom, najvjerojatnije neće biti dovoljna samo stručna pomoć, nego bi trebalo poboljšati neke objektivne uvjete za robnu poljoprivrednu proizvodnju. Dodatni problem predstavlja velika heterogenost skupine, što onemogućuje jedinstvenu strategiju nego zahtijeva veći broj različitih pristupa, prilagođenih prilikama pojedinih podskupina unutar čitave te skupine.

Bolje mogućnosti za povećanje robnosti ima skupina 8, koja zbog značajne prodaje krava u godini pred anketiranjem daje dojam zapuštanja poljoprivredne proizvodnje. Da se vjerojatno ipak ne radi o tome, upozoravaju podaci po kojima je nadmorska visina tih gospodarstava niža od prosjeka, da su ona bliža sjedištu zadruga, da imaju natprosječne površine obradivog zemljišta, brojnija domaćinstva, a i nešto viši (iako ne najviši) dohodak od gospodarstva. Vjerojatno upravo to destimulativno djeluje na tržišno ponašanje tih gospodarstava. Radi se dakle o gospodarstvima koja nisu izraziti robni proizvođači, iako nekih mogućnosti za to imaju i bilo bi ih moguće odgovarajućim pristupom i društvenom pomoći privesti većoj robnoj proizvodnji, umjesto prepustiti već započetom procesu zanemarivanja proizvodnje.

Prikazi neizrazitih proizvodnih i tržišnih skupina gospodarstava upozoravaju na to da bi poljoprivredna razvojna služba trebala posvetiti odgovarajuću pažnju i pomoć i onim gospodarstvima koja nisu robni proizvođači, kao i onima koja robnu proizvodnju zapuštaju. Usmjeravanje pomoći samo na gospodarstva koja su već tržišno usmjerena os-

tavlja izvan organizirane proizvodnje veoma velik broj gospodarstava, koji na području ljubljanskih općina prema najpesimističnijim procjenama doseže gotovo tri četvrtine od svih gospodarstava.

6. zaključna razmatranja

Podaci o velikom broju proizvodno nespecializiranih i tržišno neusmjerenih gospodarstava nesumnjivo upozoravaju da razina opsega proizvodnje u slovenskoj poljoprivredi neće u skoro vrijeme doseći današnju razinu zapadnoevropskih država. Zato valja očekivati da će se većina poljoprivrednih stručnjaka i političara u našoj republici i u buduće opredjeljivati za konvencionalnu poljoprivredu, jer samo iznimno prate ideje koje mimo potreba za povećanjem vlastite proizvodnje hrane upozoravaju i na druge, društveno ništa manje važne aspekte suvremene poljoprivrede (prostorno planiranje, dugoročno očuvanje obradivih površina, ekološke probleme koje uzrokuju konvencionalna poljoprivreda itd.). Nasuprot zemljama zapadne Evrope koje traže putove izbjegavanja negativnih učinaka konvencionalne poljoprivrede na čovjeka i okoliš te društvenim problemima što ih u tim zemljama izazivaju viškovi proizvedene hrane, u nas znatnom društvenom financijskom potporom nastojimo prije svega povećati proizvodnju na konvencionalan način, koji je za naše privredne mogućnosti veoma skup.

Istina je da ne proizvodimo dovoljno hrane i da su niski prinosi jedan od uzroka visokih cijena za korisnike, ali je istina i to da osim rijetkih iznimaka (Maček, 1986, 1987) gotovo i ne razmišljamo o alternativnim načinima poljoprivredne proizvodnje, koji bi trebali nadomjestiti skupa ulaganja industrijskih proizvoda (mineralna gnojiva, sredstva za zaštitu bilja i stoke) u poljoprivrednu proizvodnju. Da bi se smanjilo korištenje takvih gnojiva, komisija ministara EEZ preporučila je prosinca 1986. svojim vladama da nastoje smanjiti opterećenja što ih okolišu uzrokuju intenzivna poljoprivreda, i to potezima kao što su informiranje poljoprivrednika ili posebni doprinosi na mineralna gnojiva, da ih seljaci ne bi koristili u prevelikim količinama (Council of Europe, 1986: 111). Iako predviđamo da u nas zagađivanje podzemlja još nije doseglo tako kritičan stupanj kao u nekim zemljama zapadne Evrope (prema nekim podacima u pojedinim će područjima SR Njemačke podzemlje biti zagađeno gnojnicom još deset idućih godina, ako bi se ovog časa zatvorile farme prasadi koja uzrokuju to zagađenje; Teherani—Kroenner, 1986), ipak se već susrećemo sa sličnim problemima.

Premalo znanstvenih napora namjenjujemo također traženju boljih rješenja na području organizacije rada, veće iskorištenosti strojne opreme i suviše oprezno razmišljamo o biotičkom načinu proizvodnje hrane, unatoč tome što u nekim dijelovima Jugoslavije imamo viškove radne snage. U takva istraživanja i projekte morali bismo usmjeravati dio sredstava koja se sabiru u različitim poljoprivrednim samoupravnim zajednicama i fondovima, a također i u poticajnije premije seljacima za veću i možda jeftiniju proizvodnju, umjesto što se ta nemala količina skupljenog novca uglavnom koristi za pokrivanje gubitaka društvenog sektora poljoprivrede. Kakve veze imaju ta razmišljanja s predstavljenom tipologijom gospodarstava? Kako mogu rezultati ove studije pripomoći rješavanju opisanih i sličnih problema?

Veću efikasnost individualnog sektora slovenske poljoprivrede moguće je dostići samo selektivnom politikom, to jest politikom koja će biti prilagođena specifičnim područjima (brdska i ravničarska gospodarstva) i pojedinim tipovima poljoprivredne proizvodnje. Međutim, dok akcije za poticanje poljoprivrede u planinskim predjelima uspješno teku već duže vremena (pri Zadružnom savezu Slovenije, u Centru za razvoj poljoprivrede), dosad je vrlo malo učinjeno kako na istraživačkom tako i savjetovališnom planu za selektivno proizvodno usmjerenje gospodarstava u nizinskim, a posebno u prigradskim područjima.

Da bi takav pristup bio moguć, naravno da treba poznavati realno stanje u poljoprivredi, utvrditi njezine razvojne mogućnosti i na toj osnovi formirati selektivnu agrarnu politiku i odgovarajuće razvojne pristupe (transfer znanja u proizvodnju, opskrba repromaterijalom, osiguranje otkupa po unaprijed utvrđenim cijenama itd), koji bi motivirali proizvođače za veću i jeftiniju proizvodnju. Taj problem zadnjih godina izrazito angažira neke istraživače — agronome, ekonomiste i ruralne sociologe, koji svaki na svoj način pokušavaju provjeriti i dopuniti (razraditi) dosad korištene tipologije, koje se temelje na izvorima dohotka seljačkih domaćinstava. Primjer tipologije sa pretežno agrarno-ekonomskog polazišta s elementima socioloških dimenzija jest Kovačičeva studija »Razvojna sposobnost kmetij — poskus tipologije« (Kovačič, 1986), a prvi primjer tipologije (razvrstavanja u skupine) gospodarstava s obzirom na vrstu poljoprivredne proizvodnje i prodaje te njihove određenosti socijalno-psihološkim, socijalno-geografskim i nekim agrarno-ekonomskim aspektima, jest ova studija.

Potreba je za tipologijom gospodarstava, dakle, očita. Iskustva i spoznaje koje su rezultat tih, na neki način pionirskih pokušaja empirijskog utvrđivanja tipologije gospodarstava u slovenskom prostoru trebalo bi u buduću povezati i na njima zasnovati pristup na podlozi kojega bi bilo moguće ažurno utvrđivati razvojne sposobnosti pojedinih gospodarstava. Podaci bitni za utvrđivanje vrste poljoprivredne proizvodnje koja je najprimjerenija za pojedino gospodarstvo s obzirom na njegove prirodne i ljudske potencijale i za prognozu mogućeg opsega poljoprivredne proizvodnje, morat će postati jedan od glavnih sastavnih dijelova poljoprivrednog informacijskog sistema u okviru svake organizacije udruženih poljoprivrednika i, naravno, integralnog poljoprivrednog informacijskog sistema Republike. Uspješnu, to jest selektivno usmjerenu agrarnu politiku nije, naime, moguće oblikovati na osnovi statistički sakupljenih podataka za sve poljoprivredne proizvodne jedinice (pogone) zajedno, nego samo na osnovi sintetičkih podataka za realne skupine (tipove) gospodarstava, s obzirom na njihove razvojne mogućnosti.

Izvori:

- Barbič, Ana (nosilka raziskave): Mešane kmetije kot delavnik razvoja kmetijstva in podeželja II. Ljubljana: Biotehniška fakulteta VTOZD za agronomijo (poročilo o raziskavi), 1984, 427 str.
- Council of Europe, Parliamentary Assembly: Report on European Agriculture 2000. 15 December, 1986, Doc. 5666, 9 str.
- Ferligoj, Anuška: Razvrščanje v skupine — izbrane teme (raziskovalna naloga), Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, 1983, 132 str.
- Kovačič, Matija: Razvojna sposobnost kmetij — poskus tipologije. **Zbornik Biotehniške fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani**, 1986, br. 47, str. 223—237.
- Maček, Jože: Alternativno pridelovanje hrane. **Naši razgledi**, 24. 10. 1986, str. 577—578.
- Maček, Jože: Narava, kmetijstvo, ekologija in fitomedicina. **Naši razgledi**, 12. 6. 1987, str. 317—318.
- Teherani-Kroenner, Parto: **The Liquid Mannure Order in North Rhine — Westfalia (FGR): An Opportunity or an Abtacle to Environmental Planning in Agriculture?** Referat na 13. Evropskem kongresu za ruralnu sociologiju. Braga, Portugal, 1—4. april 1986, 9 stranica.

Sa slovenskoga preveo i redigirao Ivan Magdalenić

Ana Barbič

Groups of Farms According to the Type of Production and Sale

Summary

The author studies the types of production and sale on 543 farms in four Ljubljana communes. Using the »leader method« she identified eight production and nine market types of farms. 41% of the farms developed specialized production but there are only 28% that are completely turned to market production. Although an unspecialized sale of farm produce does not mean that farms are not turned to the market, their strongest feature still remains their selfsupplying role. Of all the agricultural-economic, socio-geographic and socio-psychological characteristics of farms, households and their members, the production and market groups of farms are best distinguished by income from the farm. This income, in turn, depends on the amount of cultivable land, the status of a protected farm, altitude, the owner's sex and his/her willingness to cultivate part of the uncultivated land. Besides by income, the groups are also discriminated by the distance of the farm from the nearest cooperative and the nearest town, by the type of farm (purely agricultural, part-time 1, part-time 2, old peoples'), by the education of the farmer and his degree of information about achievements in agricultural sciences and by the willingness of the three members who make up the core of the farm (husband, wife and the heir/heirress) to leave their jobs outside the farm, under satisfactory conditions. ●

Группировка хозяйств в зависимости от вида производства и сбыта

Резюме

Автором рассматриваются виды производства и сбыта в 543 крестьянских хозяйствах в четырех люблянских общинах. Использованием »метода водителей«, автором идентифицированы восемь крестьянских хозяйств производственного типа и девять крестьянских хозяйств сбытового типа. Специализированное производство обнаружено в 41% крестьянских хозяйств, а только 28% крестьянских хозяйств с выраженной рыночной ориентацией. Неспециализированный тип продажи собственной продукции пока не обозначает нерыночную ориентацию, при чем в условиях подчеркнутой особенности этих индивидуальных хозяйств сохраняется и их самообслуживающая направленность. Из всех аграрно-экономических, социально-географических и социально-психологических особенностей крестьянского хозяйства, домашнего хозяйства и их членов, утвержденного вида производства и рыночной группировки хозяйств самая сильная дискриминация обнаружена в уровне дохода хозяйства, коотрый в свою очередь является функцией величины обрабатываемой площади, статуса защищенного хозяйства, высоты над уровнем моря, пола собственника и степени его готовности работать на участках необработанной площади. Кроме уровня дохода, расхождения в упомянутой группе хозяйств заключаются в отдаленности самого хозяйства от ближайшей задруги и ближайшего города, в типе хозяйства (чистые хозяйства, хозяйства смешанного типа 1 и смешанного типа 2, старческие), в уровне образования хозяина в домашнем хозяйстве, в уровне ознакомленности с достижениями в сельскохозяйственной науке и готовности трех членов нуклеарного семейного домашнего хозяйства (муж, жена, наследник/

наследница) в условиях
благоприятного водения
хозяйства — оставить работу вне
самого хозяйства. ●